

Lónshús í Garði

Framkvæmdavöktun

Stefán Ólafsson

FS551-1414
Reykjavík
2014

© Fornleifastofnun Íslands
Bárugötu 3
101 Reykjavík
Sími: 551-1033
Fax: 551-1047
Veffang: fsi@instarch.is

Inngangur

Sveitarfélagið Garður hefur að undanförnu unnið að lagningu göngustígs meðfram ströndinni frá Útskálum að Garðskagavita. Verkefnið ber heitið Söguslóð og er hlutverk göngustígsins meðal annars að tengja saman byggðasafnið í Garði við þéttbýliskjarnann.¹ Göngustíginn liggur þétt norðan við yngra bæjarstæðið á Lónshúsum sem var eitt sinn hjáleiga frá Útskálum. Í fyrirhuguðu göngustígsstæði við Lónshús lá um 26m langt garðlag sem þurfti að víkja í heild sinni áður en hægt væri að leggja göngustíginn. Sveitarfélagið Garður leitaði til Minjastofnunar Íslands um leyfi til framkvæmda á umræddu svæði og gaf Minjastofnun Íslands leyfi til að fjarlægja garðlagið hjá Lónshúsum að því tilskildu að fornleifafræðingur yrði viðstaddur til að skrá þær fornleifar sem kynnu að koma í ljós við framkvæmdina. Í kjölfarið hafði Sveitarfélagið Garður samband við Fornleifastofnun Íslands ses og annaðist Stefán Ólafsson vöktunina 21.- 22. október 2014.

Horft yfir vestur endann á garðlaginu. Horft til vesturs.

Framkvæmd

Á árunum 2008 til 2010 fór fram heildar fornleifaskráning í sveitarfélaginu Garði. Gefin var út skráningarskýrsla í tveimur bindum með umfjöllun um fornleifarnar og hnitsetningu þeirra, ritstýrði Birna Lárusdóttir fyrra bindinu er Kristborg Þórsdóttir því seinna. Umfjöllun um Lónshús er að finna í fyrra bindi skýrslunnar og samkvæmt henni hefur Lónshús kennitöluna GK-081 og þar má einnig sjá að umrætt framkvæmdasvæði er þétt norðaustan við yngra bæjarstæðið á Lónshúsum GK-081:002 (sjá loftmynd á bls. 7) (Birna Lárusdóttir (rit.) 2008, bls. 37) .

Skurður var tekinn þvert í gegnum garðlagið og í þversniðinu sást að garðlaginu hefur verið mokað upp með sandi. Horft til austurs.

Byrjað var á því að taka skurð í gegnum garðlagið til að fá gott þversnið sem hægt væri að teikna og mæla. Garðlagið sem var um 180 cm á breidd og um 1 m á hæð reyndist allt vera úr

1 <http://www.sudurfrettir.is/soguslod-fra-gardskaga-ad-utskalum/>.

GK-081:002 Lónshús bæjarhóll bústaður

N 64°04.802 V 22°40.368

Yngra bæjarstæði Lónshúsa, frá um 1890, er merkt um 50 m ASA við 001 á túnakort frá 1919. Þar eru merkt fjögur sambyggð hús, eitt um 20 m vestar og tvö sambyggð um 20 m norðar. Þar sem bærinn stóð stendur nú steinsteypt hús, gamla íbúðarhúsið í Lónshúsum. Húsið stendur fast sunnan við sjóvarnargarðinn. Það er ekki með kjallara. Sunnan við húsið er steynsteypt plan og þá slétt tún. Húsið stendur á hól sem er um 30x26 m stór og snýr austur-vestur. Austan og norðan við það, í austur og norðurmörkum hólsins er garðlag og í norðvesturhorni hans er gróðurhrúgald með miklu grjóti í. Hóllinn og garðlagið eru saman um 1,5 m há (Birna Lárusdóttir (rit.) 2008, bls. 37).

sandi og töldu staðkunnugir menn sem voru viðstaddir að þetta garðlag hafi verið mokað upp með gröfu á tíunda áratug síðustu aldar. Undir garðlaginu kom í ljós steypur varnargarður og óregluleg grjóthleðsla um 14 m löng. Á milli steypa varnargarðsins og grjóthleðslunnar er tæpur metri með hreinum svörtum malarsandi. Steypa varnargarðurinn er sennilega frá fimmta áratug síðustu aldar og því má ætla að grjóthleðslan sé eitthvað eldri. Steypa varnargarðurinn er trapissulaga, breiðari neðst og mjókkar upp. Fastlega má gera ráð fyrir því að grafinn hafi verið skurður fyrir þessum steypa vegg og hann síðan bakfylltur með svörtum malarsandi. Ekki sáust nein ummerki á

Undir garðlaginu kom í ljós einhvers konar hleðsla sem hefur sennilega verið mokað upp með vél til varnar sjávargangi.

Grjóthleðslan reyndis bara einföld og fyrir innan hana ljós skeljasandur

grjóthleðslunni að hún hafi skemmst við þær framkvæmdir. Það var tekin ákvörðun um það að tæma ekki þennan skurð heldur aðeins nógu mikið til að sjá vel í grjóthleðsluna og rétt niður fyrir undirlag göngustígsins. Á víð og dreif í grjóthleðslunni mátti finna stóra járnagla, járnbindingar og timburleifar og var í fyrstu álitnið að um púkk undir húsvegg væri að ræða. Við nánari skoðun var fallið frá þeirri túlkun og líklegra talið að hleðslan væri leifar af varnargarði. Þegar hleðslan var skoðuð nánar kom í ljós að hún var bara einföld og þéttur ljós skeljasandur fyrir innan

hana. Mikið af óbrotnum skeljum voru fyrir framan hana og eitthvað af gripum, sem var safnað saman til að afla frekari dagsetningar. Út frá skoðun á grjóthleðslunni var sú ályktun dregin að henni hefði að öllum líkindum verið mokað upp af vélgröfu.

Þó svo að hleðslan sé á mörkum þess að vera fornleif var ákveðið, í samráði við Minjastofnun Íslands, að skrá hana með ítarlegum ljósmyndum og hún hnitsett (sjá töflu), sá Garðar Guðmundsson um þann þátt skráningarinnar.

Að lokum var fylgst með því þegar klárað var að grafa fyrir göngustígnum en ekki var grafið dýpra en sem nam 60 cm, áætluð dýpt fyrir undirlagsefni göngustígsins.

Þegar búið var að skrá mannvirkið var fylgst með á meðan klárað var að grafa fyrir göngustígnum.

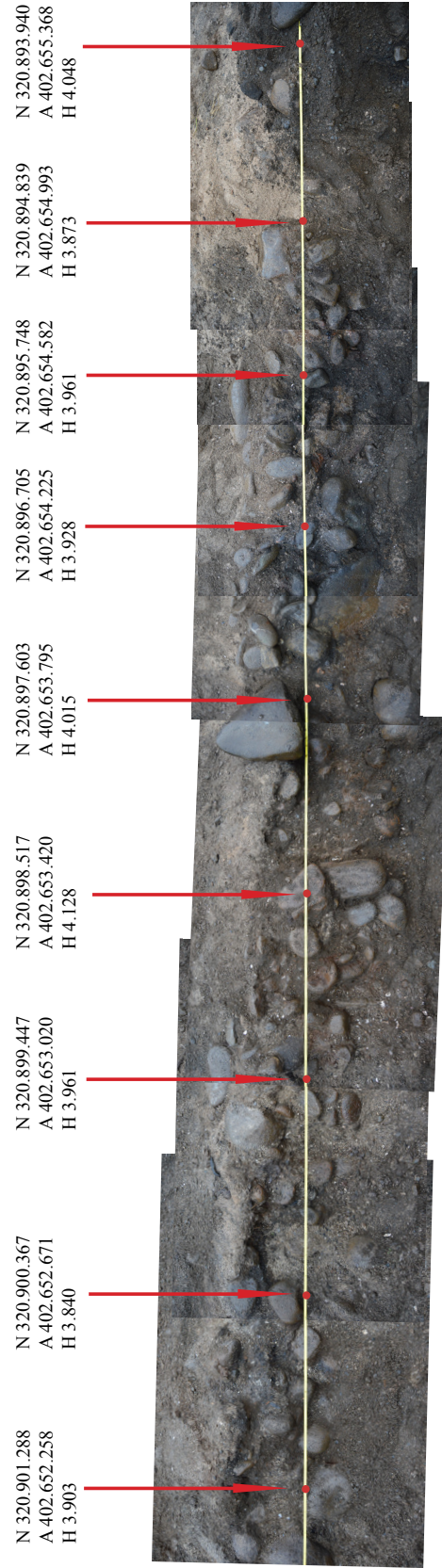
Skráningaraðferð og gögn

Þegar búið var að hreinsa nægjanlega frá mannvirkinu, var málband strengt yfir hann og hann myndaður ítarlega. Framkvæmdasvæðið og mannvirkið liggur frá aust-suðaustri til vest-norðvesturs og var málbandið látið byrja við aust-suðaustur endann. Þegar búið var að mynda mannvirkið ítarlega var tekið hnit af því með alstöð á eins metra millibili. Fastur GPS punktur var fenginn vestan Hafurbjarnastaða LM 103 og er staðsetning hans: Y401353.400, X320175.829, H14.552.

Hint

Staðsetning	Norður	Austur	Hæð
1 (á 0m)	320.906.719	402.649.901	3.989
2 (á 1m)	320.905.847	402.650.274	4.162
3 (á 2m)	320.904.916	402.650.680	4.093
4 (á 3m)	320.904.024	402.651.073	4.008
5 (á 4m)	320.903.120	402.651.460	3.930
6 (á 5m)	320.902.216	402.651.884	3.866
7 (á 6m)	320.901.288	402.652.258	3.903
8 (á 7m)	320.900.367	402.652.671	3.840
9 (á 8m)	320.899.447	402.653.020	3.961
10 (á 9m)	320.898.517	402.653.420	4.128
11 (á 10m)	320.897.603	402.653.795	4.015
12 (á 11m)	320.896.705	402.654.225	3.928
13 (á 12m)	320.895.748	402.654.582	3.961
14 (á 13m)	320.894.839	402.654.993	3.873
15 (á 14m)	320.893.940	402.655.368	4.048

Hnit og staðsetning þeirra

Gripir

Þegar mokað var frá hleðslunni komu í ljós nokkrir gripir sem fjallað verður nánar um hér að neðan. Þeir eru 49 að tölu og fundust allir í eða við grjótagarðinn sem kom í ljós undir garðlaginu. Stærsti gripaflokkurinn er járn en einnig fundust nokkur brot úr leir, gleri, blýi og plasti.

Gripunum var safnað saman til að geta sagt fyrir um aldur mannvirkisins og út frá þeim má gróflega áætla að það hafi farið úr notkun um miðja 20. öld. Gripirnir sem var safnað við þessa rannsókn flokkast ekki undir það að vera fornleifar samkvæmt íslenskum lögum (heimild) og því verða þeir ekki varðveittir að undanskildum þremur gripum sem hafa meira upplýsingagildi en aðrir gripir í safninu. Þetta eru tvær netsökkur og sella úr rafhlöðu. Að öðru leyti er látið duga að lýsa gripunum í texta og taka af þeim myndir með skala.

Járn

Járngrípirnir eru 27, tíu eru partar af einhvers konar járnbindingum eða vír, hluti af tunnugjörð, átta naglar og átta ógreinanlegir járnhlutir, samtals 625.94g. Járngrípirnir voru mikið ryðbrunnir eða ryðbólgnir og var mól, sandur og skeljar áfast þeim sem skekkir töluvert þyngdartöluna. Naglarnir virðast allir vera verksmiðjuframleiddir, sá lengsti er um 12 cm en sá stysti um 43 mm. Hausar naglanna eru flestir á bilinu 9-15 mm að stærð, einn er 22 mm en svo einn svo ryðbólgninn að hausinn verður ekki mældur. Fjórir hausar eru kringlóttir, fjórir ferhyrndir og sá níundi líklega kringlóttur þó að það sé ekki öruggt. Flestir naglanna hafa ferhyrnda leggi eða fimm af átta, hinir þrír eru annað hvort mjög ryðbólgnir eða það ryðbrunnir að erfitt er að greina lag þeirra með vissu.

Tunnugjarðarbrotið er lítið, aðeins um 12 cm langt, 31mm á breidd og um 1mm á þykkt. Það er töluvert ryðbólgið.

Járnabindingarnar eru tíu og virðast allar vera verksmiðjuframleiddar. Þetta eru nokkuð mislangir hlutar af járnabindingum eða vír og er enginn þeirra lengri en 36.5 cm og enginn styttri en 8 cm. Þeir eru mjög ryðbólgnir eða ryðbrunnir og er því erfitt að gera grein fyrir því hvaða hlutverki þeir þjónuðu. Þrír þessara hluta eru partar af gaddavír og einn er að öllum líkindum hluti af rafmagnsvír. Fimm þessara hluta eru einhvers konar bindingsvír, þversnið þeirra er kringlótt og eru á bilinu 3-5 mm í þvermál.

Leir

Brot úr leir eru átta, fimm þeirra eru úr hvítum leir með hvítum glerungi en þrjú úr hvítu postulíni, alls 72,74g að þyngd. Af þeim fimm brotum sem fundust úr hvítum leir eru fjögur brot af diskum, sennilega matardiskum, grunnum eða djúpum, og eitt brot úr bolla. Þrjú brot eru 5mm á þykkt en tvö brot eru 4mm á þykkt og er annað þeirra úr bolla. Á utanverðu bollabrotinu er gylling, 2,7cm breiður bekkur með rósamynstri. Þrjú diskabrot af fjórum eru skreytt með röndum og þar af eru tvö barmbrot, hefur annað af þeim 2mm breiða gyllta rönd utarlega við barminn en hitt er með 1mm breiða, dökkgræna rönd sem er um 5mm innan við barmbrún. Þriðja brotið sem er skreytt röndum er belgbrot og hefur

Leirbrotin sem fundust eru talin vera frá því um miðja 20. öld

tvær ljósbláar rendur og ein dökkblá. Fjórtíð brotið er botn og er það óskreytt.

Postulínsbrotin eru þrjú, tvö úr barmi og einn botn og er botninn alveg óskreyttur. Bæði barmbrotin eru með gyllta rönd yst á brán, og á öðru brotinu er einnig áprentað skraut sem er rauðbleik rós með grænum laufblöðum. Af gerð og mynstri þessa borðbúnaðar má gera ráð fyrir því að hann sé frá því um eða rétt fyrir miðja 20. öld.

Gler

Fimm glerbrot fundust, alls 26,98g að þyngd og eru þau öll gegnsæ, tvö ólituð, tvö græn og eitt gulbrúnt. Gulbrúna brotið er jafnframt mynstrað með samhliða ósléttum línunum sem liggja þétt saman og mynda riflaða áferð.

Bly

Tvær netsökkur úr blyi fundust við uppgröftinn og eru þær báðar sömu gerðar. Þær eru 57mm langir sívalingar, holir að innan og breiðastir fyrir miðju. Þvermál þeirra um miðjuna er um 25mm en til endanna 20mm og þvermál gatsins er 11-12mm. Þær vega um 170gr hvor.

Aðrir gripir

Svört tafla í þunnum og glærum plastramma og plastrammi af annari eins töflu fundust við uppgröftinn. Taflan er 53,5mm löng, 36mm breið og 8mm þykk. Taflan er um 24.62g að þyngd og virðist vera úr stökku steypu efni, sennilega einhvers konar kol. Ramminn sem er utan um töfluna er úr þunnu gegnsæju plasti sem ber þess merki að hafa verið hitað utan um töfluna. Staki plastramminn er rifinn á annari langhlið og hefur taflan í þeim ramma að öllum líkindum brotnað úr rammanum. Ekki er ljóst til hvers þessir hlutir eru, en þetta gæti verið úr rafhlöðum, þá mjög líklega úr vindrafstöðvum sem voru algengar um miðja 20. öld.

Meðal gripanna er brot úr hvítu, hörðu plasti, þetta er 90° hornbrot og liggur hornið langsum eftir brotinu sem er um 70mm á lengd og um 3mm á þykkt. Brotið er 5g að þyngd, að innanverðu er brotið slétt og glansandi en að utan slétt en matt. Hugsanlega er brotið úr einhvers konar íláti. Þrjú bein komu í ljós leggur úr lambi, kjálki úr kind og hluti af lærlegg úr stórgrip. Einn leðurbútur er í safninu, hann er um 115mm langur, um 60mm á breidd og 1,5mm á þykkt. Hann hefur göt eftir endilöngum hliðum með óreglulegum bilum og gæti verið hluti úr skó, og ef til vill eru ummerki um viðgerð á honum.

Möguleg rafhlaða úr vindrafstöð

Niðurstöður

Engar fornleifar fundust þegar grafið var fyrir göngustíg fast norðan við yngra bæjarstæði Lónhúsa í Garði. Áður en framkvæmdir hófust stóð þar nokkuð stæðilegt garðlag sem var um 26m langt en þegar tekin var skurður í það reyndist það vera búið til úr vélmokuðum sandi sem tyrft hafði verið yfir með grasþökum. Undir garðlaginu kom í ljós grjóthleðsla sem gera má ráð fyrir að sé gamall varnargarður en hann mun vera vélmokaður líka. Út frá því gripasafni sem kom í leitirnar við þessar framkvæmdir má draga þá ályktun að varnargarðurinn hafi farið úr notkun um miðja síðustu öld og að garðlagið sé frá seinnihluta 20. aldar. Við aldurgreiningu gripa var leitað til Gavin Lucas og Freyju Hlíðkvist Ómarsdóttur og er þeim færðar þakkir fyrir hjálpina.

Framkvæmdasvæðið er þétt norðaustan við yngra bæjarstæði Lónshúsa sem er frá 1890 og hefur kennitöluna GK-081:002 í Fornleifaskráningu Garðs (sjá: Birna Lárusdóttir (rit). 2008, bls. 37)

GK-081:002

0 25 50
metrar

Heimildir

Birna Lárusdóttir (rit.). 2008. *Fornleifaskráning í Sveitarfélaginu Garði I: Fornleifar frá Rafnkeisstöðum að Útskálum (auk hjáleigna)*. FS404-08011. Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands

Loftmynd var fengin af Google maps (© 2014 Google, Image ©2014 DigitalGlobe), dags 20.11.2014